

HET ONTSTAAN

VAN DEN

ZEDELIJKEN EN VERSTANDELIJKEN MENSCH ¹.

DOOR

A. W. P. WEITZEL.

De zielsverrichtingen zijn tot nog toe weinig wetenschappelijk bekend, en wel voornamelijk hierdoor, dat men steeds met het meest ingewikkelde verschijnsel is begonnen.

GAEA.

Als DARWIN's theorie op waarheid is gegrond en als de stamboom van den mensch inderdaad opklimt tot aan de laagst georganiseerde diersoort, dan is het zeker dat de eerste sporen der zedelijke en verstandelijke eigenschappen, waardoor hij zich thans onderscheidt, even goed bij die diersoort moeten worden aangetroffen, als de kiemen zijner lichamelijke vormen en hoedanigheden. Intusschen hebben DARWIN en zijne medestanders zich, tot nog toe, wel niet uitsluitend maar toch hoofdzakelijk, met den oorsprong van den stoffelijken mensch bezig gehouden. Er moet nog altijd worden aangetoond dat de zedelijke en verstandelijke eigenschappen, die wij bij den mensch waarnemen, zich met den lichamelijken vorm en de daarmede overeenstemmende behoeften, noodwendig hebben moeten ontwikkelen uit één

¹ Ofschoon wij aan dit opstel, wegens zijnen belangrijken en tot nadenken wekkenden inhoud, welke diep ingrijpt in een der gewichtigste vraagstukken van den dag, gaarne eene plaats hebben ingeruimd, zoo lateu wij echter de daarin ontwikkelde denkbeelden geheel ter verantwoording des schrijvers.

DE REDACTIE.

zelfbewust organisme, en dat zij met elkaar gelijken tred moesten houden. Het bewijs dier stelling te leveren is niet gemakkelijk, maar schijnt toch niet onmogelijk te zijn. Men zal er hieronder eene poging toe aanwenden, en mogt zij — gelijk waarschijnlijk is — niet volkomen slagen, dan gelukt het misschien toch den weg aan te wijzen waarlangs het doel is te bereiken.

Ten einde niet in al te groote uitvoerigheid te vervallen, zal men aannemen dat de lezer met de ontwikkelingstheorie van DARWIN voldoende bekend is.

Er bestaat geen zelfbewust schepsel, op welk een geringen trap van ontwikkeling het zich ook bevindt, waarbij men niet twee sterk sprekende neigingen waarneemt, die het ook behoeft, zal zijne soort in wezen blijven. Gewis levert de schoot der aarde bewijzen dat er soorten van dieren hebben geleefd die men thans te vergeefs zoekt, maar deze zijn niet verdwenen door gemis der bedoelde neigingen, zij zijn ten onder gegaan in den strijd om het bestaan.

Aan ieder zelfbewust organisme zijn ingeschapen: *de neiging tot het in stand houden van zijn individu en die tot het in stand houden van zijn geslacht*. Ik zal deze beide neigingen niet bespreken voor zooveel zij zich openbaren op physische wijze, d. i. door het voldoen aan zoogenaamde natuurlijke behoeften en aan de geslachtsdrift. Ten deze zijn geene bewijzen noodig; op uitingen van meer verheven aard moet bij voorkeur de aandacht worden gevestigd. Doch ook hier staat men verlegen bij het doen eener keuze. De natuurlijke historie vloeit over van bewijzen, dat ook de minst ontwikkelde dieren met zelfbewustheid ijveren en werken tot in stand houding van hun individu en van hun geslacht. Ik acht het dan ook voldoende het feit voorloopig slechts te constateren, om er, vooral voor zooveel den mensch betreft, later op terug te komen.

Wanneer men nu de zucht tot zelfbehoud en die tot in stand houding van het geslacht naderbij beschouwt, dan ziet men dat zij, meer en meer geholpen door de rede, tragsgewijze het aanzijn geven aan al de zedelijke hoedanigheden die den mensch kenmerken. *Kan dit worden betoogd, dan zal tevens zijn bewezen, dat de kiem dier hoedanigheden ook reeds in de laagste diersoort aanwezig is, en dat zij zich daaruit slechts behoeftden te ontwikkelen.*

Ik zeide, dat de rede hier behulpzaam moet wezen, en dit doet zij

van zelf, daar zij nimmer onzijdig kan blijven en daar ook bij de laagst georganiseerde dieren een sprankje van rede wordt aangetroffen. Moeielijk, dunkt mij, is dit tegen te spreken, zoödra men hun zelfbewuste handelingen toekent. Ik weet het, dat velen instinct noemen, wat anderen zelfbewuste handelingen heeten; door alle tijden heen, heeft men zich van groote woorden bediend, waar juiste begrippen ontbraken; en zij, die handelingen, gelijk hier worden bedoeld, aan een blind instinct toeschrijven, zouden daarvan betere bewijzen moeten leveren, dan de oude bewering, dat de mensch het eenige met rede begaafd schepsel is, dewijl slechts hij werd geschapen naar Gods beeld en gelijkenis.

Het oordeelkundige en voortgezette bestuderen van de dieren en van hunne leefwijze maakte de grens tusschen rede en hetgeen men instinct gelieft te noemen, sedert lang al flauwer en flauwer. Meer en meer werd het waarschijnlijk, dat instincten niet anders zijn dan neigingen die erfelijk geworden zijn door het herhaaldelijk toepassen van denkbeelden, daar men zich wel bij bevond.

Eindelijk zijn er nog andere bewijzen geleverd, dat ook de minst bewerktuigde dieren denken en denken moeten, dan dat men hen zelfbewuste handelingen ziet verrichten. De eenheid der Natuurkrachten en het verband tusschen deze en de zoogenaamde levenskrachten is op afdoende wijze betoogd. "De scheikunde leert, dat het denkvermogen even als de spierkracht uit de spijzen ontstaat, ze toont aan, dat de kracht, die door de hersenen wordt ontwikkeld, even als die welke door de spieren wordt voortgebracht, niet ontstaat uit eene ontleding van haar eigen weefsel, maar uit den arbeid, ontstaande uit de verandering van brandende koolstof. Kunnen we er nu nog aan twijfelen, dat de hersenen zelf een werktuig zijn, bestemd tot het veranderen van arbeidsvermogen? Kunnen we er nog aan denken, niet te gelooven dat langs zekere geheimzinnige wegen de gedachte nauw in verband staat met de andere natuurkrachten?

.....

"Die wonderbaarlijke eenheid van krachten, die onderling in zulke nauwe betrekking staan, en die de doode vormen der niet organische natuur verlevendigen, spelen dezelfde rol in de levende vormen van het dieren- en plantenleven, die van onze aarde een Eden maken; en zelfs die geheimzinnige en in verschillende opzichten geduchte macht der gedachten, waardoor de mensch (het schepsel?) invloed uitoefent

op het tegenwoordige en op de toekomst, is een gedeelte van die zee van arbeidsvermogen." ¹

Elk dier derhalve dat hersenen bezit of organen, die soortgelijke functien verrichten, moet meer of minder denken, moet veel of weinig met rede zijn begaafd. — DARWIN heeft bovendien overtuigend aangetoond, dat: *het verschil in geestvermogens tusschen den mensch en de lagere dieren, hoe groot het ook zij, ongetwijfeld slechts een verschil is in hoeveelheid en niet in hoedanigheid.*

Is dus de vonk der rede ook bij de laagste diersoorten aanwezig, dan moet die vonk ook meer en meer zijn opgeglommen en meer en meer licht verspreid hebben, naarmate zich uit die soorten allengskens hooger georganiseerde ontwikkelden, en naarmate zij meer licht gaf moet de rede ook grooter diensten hebben bewezen, bij de ontwikkeling der zedelijke hoedanigheden, die van lieverlede het deel van den mensch werden.

Een der oudste telgen van de zucht tot zelfbehoud is de zelfzucht, het vaak zoo verachte egoïsme. Een schepsel zonder eenige zelfzucht zou onmogelijk voor het in standhouden van zijn individu kunnen zorg dragen. Eene volkomene belangloosheid zou eene volkomene ongerijmdheid zijn. Het *primo mihi* staat op den voorgrond bij dieren zoolwel als bij menschen, de zelfzucht is hun ingeschapen. Het dier verzadigt en oververzadigt zich, zonder acht te geven op zijn hongerenden natuurgenoot, anders dan om hem vaak met geweld te verwijderen. — De hond, die zich zat gegeten heeft, valt schier met woede weder op zijn overgebleven en reeds verlaten voedsel aan, zoodra een ander dier er van wil nuttigen. Het paard, vreezende dat men hem iets zal ontnemen, bijt op stal naar zijne bureu, wier ruif en krib nog ledig zijn, terwijl hij zich voedt. De mensch heeft dezelfde eigenschappen; ook bij hem is de zelfzucht eene aangeboren neiging en geenszins uitsluitend het gevolg van botvieren aan hartstochten of van slechte opvoeding.

Een ieder die kinderen heeft groot gebracht, hunne ontwikkeling heeft gadegeslagen en met verstand heeft pogen te leiden, zal dikwerf verdrietig getroffen zijn geweest door de onbewimpelde, ik zou haast zeggen, onbeschaamde zelfzucht, die hij bij hen opmerkte, zoodra zij

¹ Wetenschappelijke bladen 1871, blz. 81 e. v. overgenomen uit *Les Mondes*.

slechts teekenen begonnen te geven van meer dan dierlijk leven. Vooral in zijn eerste kind zal dit verschijnsel hem pijnlijk hebben aangedaan, te meer daar hij het toenemen en zijn toppunt bereiken zag, toen het kind tot volkomen zelfbewustzijn was gekomen. Menigmaal zal hij angstige voorgevoelens hebben gehad over de toekomst van een wezen, dat hem zoo innig dierbaar was. Als hij evenwel later hetzelfde verschijnsel zich bij al zijne volgende kinderen ziet herhalen; als hij opmerkt hoe de zelfzucht zich zelve bestrijdt, doordien het kind spoedig leert begrijpen dat het ook iets voor anderen moet doen, wil het van anderen iets gedaan krijgen; als hij ontwaart, dat in het jeugdige hart nog gevoelens van edeler aard zijn op te wekken, die hij slechts behoeft aan te kweken om ze met de zelfzucht niet slechts evenwicht te doen maken maar deze vaak geheel op den achtergrond te brengen, dan wordt hij gerust gesteld en dan ziet hij, dat er van die schijnbaar afschuwelijke eigenschap niets meer behoeft over te blijven dan noodig is om zijn kind te doen zorgen voor het behoud van leven en gezondheid. Hij herinnert zich dan, dat zelfs de groote Nazarener, wiens nagedachtenis hij kan liefhebben en vereeren, zonder hem voor God of voor Godszoon te houden, niet heeft begeerd, dat men zijnen naasten *meer* dan zich zelve zou liefhebben, doch slechts heeft bevolen: Bemint uwen naasten *gelijk* u zelve en God boven alles. Hij ziet dan, dat hij in al zijne kinderen te doen heeft met eene ingeschapen aandrift, en hij erkent dat alles, wat den mensch werd ingeschapen, hem ook nuttig, ja noodig is.

Hetzelfde verschijnsel dat men opmerkt bij jonge en dus nog weinig ontwikkelde kinderen, kan men ook waarnemen bij ruwe en onbeschaafde volwassenen. Nergens treedt de zelfzucht meer onbewimpeld te voorschijn dan bij menschen en volken, die nog in den zoogenaamden natuurstaat verkeeren. Het kind, de wilde en de plompe boer zeggen *ik* en *gij*, slechts beschaafde menschen zeggen *gij* en *ik*, en zelfs het beruchte *Salus populi, summa lex* is niets anders dan eene uiting van de zelfzucht.

Hoewel de zelfzucht derhalve voortdurend moet worden bestreden, is zij eene nuttige gave Gods, waarop niet uit de hoogte mag worden nedergezien; zonder haar zou er geen prijs op de instandhouding van het individu en dus ook geen prijs op het leven kunnen worden gesteld.

De zucht tot zelfbehoud en hare telg, de zelfzucht, hebben ongetwijfeld aanleiding gegeven tot het gezellig leven, tot het stichten

van meer of min geordende maatschappijen van dieren en menschen.

Toen de kiem der rede zich in de dieren meer en meer ontwikkelde, naarmate er hooger georganiseerde diersoorten te voorschijn traden, moet deze ook van lieverlede eerst flauw hebben doen inzien, later duidelijker hebben doen beseffen en vervolgens overtuigend ondervinden, dat men veiliger, dat men aangener leefde, wanneer men zich in min of meer groote vereenigingen bijeen loefde. Zoo kon men elkaar waarschuwen voor naderend gevaar, elkaar verdedigen tegen zijne gezamenlijke vijanden en elkaar verschillende diensten bewijzen. Het is opmerkelijk dat, zoo niet alle graan- en plantenetende dieren tot de gezellig levende behooren, toch geen hunner eene uitgemaakte neiging heeft om zich te isoleren; slechts de eigenlijke roofdieren isoleren zich, maar voor hen zou het gezellig leven geen voordeel zijn. Wij zien dus, dat de roofdieren zoo goed als de andere in deze geheel oordeelkundig en in overeenstemming met hun eigenbelang handelen. Hunne zelfzucht, gediend door de rede, heeft hen gebracht tot voor hen nuttige gewoonten, die door voortgezette toepassing erfelijk zijn geworden.

Over het erfelijk worden van gewoonten, die het schepsel nuttig zijn en over het ontstaan daaruit van neigingen en eigenschappen, die geheele rassen kenmerken, dient hier, ter herinnering aan DARWIN'S theorie, een enkel woord in het midden te worden gebracht.

Een der opmerkelijkste eigenschappen van den mensch en ook van het dier, is de zucht tot nabootsing, die ongetwijfeld weder in de zelfzucht haren oorsprong vindt.

Handelingen toch, die het individu kwalijk bekomen, worden noch op den duur noch algemeen nagebootst; slechts de zoodanige, waar men zich wel bij bevindt of althans meent te bevinden, deelen in dit voorrecht.

Dat ook dieren die eigenschap bezitten, is door talrijke voorbeelden te staven en dan ook sedert lang opgemerkt; getuigen: les moutons de Panurge en het wel bekende, op ervaring steunende spreekwoord: "als er één schaap over de brug is, volgen de overige." Voorts weet men, dat paarden, die onwillig zijn ergens voorbij te gaan, gedwee andere volgen langs het gevreesde voorwerp; dat geheele vluchten vinken op eene baan nederstrijken, zoodra slechts een enkele voorgaat, enz. enz.

De mensch is in nog veel hooger mate dan enig dier met de zucht tot nabootsing begaafd. De nationale kleederdrachten en het heerschen der mode zijn daarvan sterk sprekende bewijzen.

De zucht tot nabootsing moest tengevolge hebben, dat handelingen en inzichten, waarbij men zich op den duur goed bevond, meer en meer algemeen werden toegepast. Zij moest krachtig ondersteund worden door eene andere zeer opmerkelijke eigenschap van den mensch, namelijk die van zeer spoedig gewoonten aan te nemen en daarvan de slaaf te worden. Bij het paren moesten bovendien individu's, waartusschen overeenstemming van neigingen en gewoonten heerschte, zich bij voorkeur met elkaar vereenigen. Die neigingen en gewoonten gingen door voorbeeld en onderricht weder op het kroost over. De natuurlijke aanleg om die neigingen te erlangen, moest door den regel, waarnaar de parende individu's elkaar zochten, al grooter en grooter worden. Die neigingen zelf, altijd aangemoedigd, altijd bevorderd, hoogst zelden bestreden en voortdurend aanleiding gevende tot dezelfde spoedig inwortelende gewoonten, moesten ten laatste erfelijk worden in het geslacht en in het ras. De erfelijkheid der moreele en der intellectueele eigenschappen van het schepsel wordt op die wijze even goed verklaard als die der lichamelijke, en dat zij bestaat is onweêrlegbaar. Zonder twijfel heeft men den hond, die oorspronkelijk voor eigen rekening ter jacht ging, moeten leeren voor een stuk wild te blijven staan, totdat zijn meester gereed was het te vellen; niettemin is het gansch geene zeldzaamheid, dat jeugdige jachthonden, wanneer zij voor het eerst in het veld komen, dit terstond doen en op die wijze de eigenschap ten toon spreiden, die hunne ouders kenmerkte. Jonge herdershonden toonen eene aangeboren neiging om rondom kudden schapen te loopen en die bijeen te drijven, zonder ze eenig nadeel te doen. De kat daarentegen, die in westelijk Europa reeds sedert eeuwen een huisdier is, legt haren ingeschapen roofzuchtigen aard nimmer af, enz.

Het erfelijk zijn van moreele eigenschappen wordt dus niet alleen door redeneering, maar ook door hetgeen wij rondom ons zien voorvallen, gestaafd.

Toen het gezellig leven eenmaal ontstaan was, en toen de rede allengskens luider begon te spreken, in de hoogst georganiseerde diersoorten, en vervolgens in de eerste nog ruwe menschenrassen, moest de zelfzucht onvermijdelijk nieuwe eigenschappen baren, die weder hare licht- en schaduwzijden hadden.

Men stelde er natuurlijk prijs op, diensten van elkaar te genieten, want dit was het doel van het zamenzijn, en zij die deze diensten

het meest en het best bewezen, moesten tot een zeker aanzien of consideratie onder hunne soortgenooten geraken. De zelfzucht moest er toe leiden, naar die consideratie te trachten; al zeer spoedig moet men ondervonden hebben, dat kleine materieele opofferingen groote moreele voordeelen konden verschaffen, die op hunne beurt weder voordeelen van stoffelijken aard aanbrachten. Zoo werd de gevoeligheid voor het oordeel van natuurgenoooten van zelf geboren. Uit deze ontstond het plichtbesef en uit het plichtbesef de nimmer geheel zwijgende stem, die men "het geweten" noemt.

Verwijlen wij nog eenige oogenblikken bij het plichtbesef en bij het geweten.

Plichtbesef wordt niet op dezelfde wijze begrepen in iederen toestand van beschaving en in iedere stemming van het gemoed. Sluipmoord bijv. is een gruwel bij alle beschaafde natiën, maar de Daijak vertoont met zelfvoldoening het door sluipmoord verkregen hoofd van een medemensch, die vaak niet eens zijn vijand was. Het koppensnellen acht hij plicht, want hij weet, dat hij door zijne landgenooten deswegens zal worden geprezen.

Het was in vroeger eeuwen niet in strijd met het plichtbesef, dat oorlogvoerende legers de weerlooze ingezetenen van het vijandelijk land beroofden en plunderden en zelfs vermoordden, terwijl thans algemeen als plicht geldt, dat slechts de georganiseerde strijdmachten het pleit met elkaar behooren te beslechten. Verdraagzaamheid ten aanzien van eens anders godsdienstige overtuiging is plicht bij den beschaafden man, maar helaas, zoodra zijn gemoed door fanatisme wordt ontstemd, acht hij het nog vaak plicht andersdenkenden gruwzaam te vervolgen.

Zoo heeft het woord plicht door alle tijden heen zeer uiteenlopende beteekenissen gehad, en voor plicht gold in 't algemeen slechts dat wat er in de omgeving, waarin men zich bevond, voor werd gehouden. Wel overwogen wijst het algemeen belang aan, wat plicht is, maar het algemeen belang is het belang van allen of ten minste van de meerderheid, en het wordt derhalve gevormd door het eigenbelang van de grootste menigte der individu's, die de maatschappij vormen. De zelfzucht, dat kind van de zucht tot zelfbehoud, maakt dus uit, wat men voor plicht heeft te houden¹, en zoodra men eenmaal gevoelig

¹ Van sommige soorten van plichten, in het leven geroepen door stichters van zoogenaamde geopenbaarde godsdiensten, kan hier natuurlijk geene sprake zijn. Daartoe zouden

was voor het oordeel van natuurgenooten, moest ook het besef ontstaan, dat men zich behoorde te onderwerpen aan hetgeen door dezen prijselijk werd geacht.

Naarmate het plichtbesef, d. i. de overtuiging dat men niet willekeurig mocht doen en laten wat men slechts verkoos, door voortgezette betrachting erfelijk werd, moest ook het geweten ontstaan. Men moest over zich zelf tevreden of ontevreden zijn, men moest zelfvoldoening of wroeging ondervinden, naarmate men al dan niet had gedaan wat men wel moest bekennen schuldig te zijn geweest. De gevoeligheid voor het oordeel van anderen, de hoop op lof of de vrees voor blaam, zelfs wegens datgeen, wat in het verborgen was verricht, maar eenmaal van algemeene bekendheid kon worden, is blijkbaar de eerste aanleiding geweest tot het ontstaan dier inwendige stem, die ons loont of veroordeelt, naarmate wij in overeenstemming of in strijd handelen met hetgeen onze medemenschen geoorloofd achten. Door raadgevingen en vermaningen van ouders aan kinderen, van geslacht tot geslacht, door belooningen en straffen, waarvan de merkwaardigste door overleveringen eene historische vermaardheid kregen, moest die stem zich met toenemende vaardigheid en helderheid doen hooren. Eenmaal opgewekt, werd zij door voortgezet gebruik een erfelijk goed.

Zoo zien wij dan, hoe bij ons weinig ontwikkeld, ruw, ja half dierlijk voorgeslacht, gedurende de onberekenbaar lange afstammingsreeks langs welke het zich uit de eenvoudigst georganiseerde vormen van levende wezens ontwikkelde, uit de zucht tot zelfbehoud, de gevoeligheid voor het oordeel van natuurgenooten, het plichtbesef en het geweten kunnen zijn ontstaan.

De bewijsvoering hier geleverd blijkt te meer gegrond, daar bij alle gezellig levende dieren en ook bij die, welke in het gezellig leven van den mensch deelen, sporen worden aangetroffen van dezelfde moreele eigenschappen.

Hoe zouden zij — gelijk men dit zoo vaak waarneemt — zich met de grootste gedweehed onderwerpen aan zekere regelen of aan den

vooral behooren de plichten jegens God, die doorgaans omgezet worden in plichten jegens de kerk of jegens de bedienaren van den godsdienst. Aan hem die er ernstig naar streeft zijne plichten jegens den naaste en jegens zich zelve te vervullen zal het niet gemakkelijk vallen nog afzonderlijke plichten jegens God te ontdekken.

wil van eenen aanvoerder, die toch niet sterker is dan de overigen te samen, wanneer zij geen plichtbesef en dus ook geene gevoeligheid voor het oordeel van anderen bezaten. En wat het geweten betreft, zijn er menigvuldige voorbeelden aan te halen, dat bijv. honden, apen en olifanten daarvan in geen een deele volkomen zijn verstoken.

Wij moeten thans weder terugkeeren tot de zelfzucht en doen opmerken dat zij zelfs edele wijzen heeft om zich te openbaren. Hoe toch zal men hem laken, die wel is waar niets anders beoogt dan zijn eigen lot en dat der zijnen te verbeteren, maar die daartoe tot middel kiest: beter, kundiger, bruikbaar en ijveriger te zijn, dan anderen, opdat hij boven hen tot hooge betrekkingen moge worden geroepen.

Al verder is immers de eerezucht niets anders dan eene schakeering van de zelfzucht, en zij is eene alleszins lofwaardige eigenschap. De eerezuchtige toch tracht zich te bevoordeelen, niet eens altijd en nimmer uitsluitend door tijdelijk goed, maar hoofdzakelijk en dikwerf alleen met roem en eer. Zijn streven is hoog aangeschreven te staan in den goeden dunk der wereld, en hij kan zijn doel slechts bereiken, door der wereld nuttig te zijn. Ik zwijg hier van sommige aberratiën van den menschelijken geest, gelijk men er een bij den beruchten ERATOSTHENES waarnam; ook kan ik met stilzwijgen voorbijgaan, dat enkele eerezuchtigen der wereld ten geesel zijn geworden, door zich in doel en middel te vergissen; want niemand heeft immer opzettelijk en openlijk met een algemeen als slecht erkend doel iets kunnen ondernemen, dat van belangrijken invloed was op het lot van het menschedom. Voor groote ondernemingen heeft men ten allen tijde den zedelijken en materieelen steun van duizenden noodig gehad, en die wordt niet geschonken, wanneer het pogen door die duizenden niet voor nuttig wordt gehouden.

De eerezucht is dan ook even algemeen verspreid als de zelfzucht. Het is waar, zij openbaart zich vaak slechts als nietige ijdelheid, maar ook onder dien vorm heeft zij hare nuttige zijde, dewijl zij immer steunt op de begeerte, om boven anderen geprezen te worden.

Zelfzucht, eerezucht, ijdelheid, ziedaar volgens sommigen drie ondeugden, doch volgens mij drie den mensch ingeschapen eigenschappen, die een gevolg zijn van de hem aangeboren behoefte om voor de instandhouding van zijnen persoon te zorgen. Drie eigenschappen, die

even als alles wat op de wereld bestaat, hare goede en kwade zijden hebben, maar die ons onmisbaar zijn en derhalve getuigen voor de onbegrijpelijke wijsheid van den grooten Maker aller dingen.

Het medelijden is blijkbaar eveneens een telg der zelfzucht. Het Nederlandsche woord zegt duidelijk *mede* — d. i.: met anderen — *lijden*, en daadwerkelijk medelijden toonen is dus niets dan zijn eigen lijden stillen, door dat van anderen te doen ophouden, althans te verzachten.

Als de zucht tot zelfbehoud en de zelfzucht aan menschen en dieren zijn ingeschapen, dan moet dit ook met het medelijden het geval zijn.

Voor zooveel de menschen aangaat, zal dit wel niet worden betwist, maar ook de dieren maken geene uitzondering. Degenen die gezellig bijeen leven, zijn ten deze het gemakkelijkst nategaan en leveren talrijke bewijzen op voor de waarheid der bewering. Zij waarschuwen elkaar door signaal-kreten voor naderend gevaar; zij verdedigen zich gezamenlijk, en de grootsten en de sterksten vervullen daarbij de gevaarlijkste taak. Hoe zou dit alles kunnen geschieden, indien zij geen gevoel hadden voor elkanders lijden en geene behoefte hadden elkaar voor lijden te behoeden. Maar nog sterker: jonge apen, die hunne ouders hebben verloren, worden altijd geadopteerd en zorgvuldig beschermd door de andere apen, mannetjes zoowel als wijfjes. Moge nu al — gelijk ik boven aantoonde — het elkaar waarschuwen voor gevaar, en het zich gezamenlijk verdedigen, niets anders zijn dan het gevolg van een van lieverlede goed begrepen eigenbelang, dan kan men toch in het beschermen van den zwakken door den sterken, van den jeugdigen en hulpeloozen door den ouderen moeielijk iets anders dan eene uiting van het medelijden zien. Er zijn bovendien ook bij dieren, die intellectueel zeer weinig ontwikkeld zijn, bewijzen aangetroffen, dat het gevoel van medelijden hun eigen was. Men heeft gezien, dat een oude en blinde pelikaan, die zijn voedsel niet meer kon zoeken, door de andere pelikanen daarvan werd voorzien. Een reusachtige walvisch deed een schip te gronde gaan welks bemanning een zijner natuurgenooten had gewond. Van waar die handelingen, indien de genoemde dieren geen gevoel hadden gehad voor het lijden van anderen.

Het verheven geschenk der rede, werkende in schepselen, die eenmaal besloten hadden gezellig te leven, moest noodwendig leiden tot verzachting der zeden en tot het op prijs stellen van hoedanigheden

die aan het algemeen belang bevorderlijk waren. Het medelijden was er zonder twijfel een van, en het voortgezette toepassen van dit gevoel maakte er weder een erfelijk goed van.

Zoo zien wij het medelijden geboren worden uit de zelfzucht, en het medelijden in zijne edelste, in zijne verhevenste uiting, wordt toewijding en zelfopoffering.

Wie bewondert God niet in zijne wegen en wie wordt niet door-drongen van oprechte erkentelijkheid voor de gaaf van Hem eenigszins te kunnen doorgronden.

Erkentelijkheid! — Alweder eene maatschappelijke deugd door de rede en het eigenbelang gewrocht. Wie zou genegen blijven diensten te bewijzen aan zijne natuurgenoeten, wanneer daaraan door gebrek aan erkenning blijkbaar geene waarde werd gehecht? Het algemeen belang d. i., ik herhaal het, het eigenbelang van de groote meerderheid der bijzondere personen, bracht dus mede, de erkentelijkheid als eene goede eigenschap te huldigen; zij moest eene deugd worden, die men ten laatste niet meer behoefde aan te leeren, die door erfelijkheid werd verkregen.

Het is hier de plaats om te wijzen op nog eene andere eigenschap van den mensch, die met de zucht tot instandhouding van het individu in het nauwste verband staat. Ik bedoel zijne neiging tot strijd, die hem evenzeer is ingeschapen.

Van de vroegste oudheid af tot op den huidigen dag, heeft de mensch zich tot zijne uitspanning geen spel weten te bedenken, dat niet eenen strijd in zich hield opgesloten. Het stoeien zijner jeugd — en dit heeft hij met de dieren gemeen — is niets dan een nagebootst vechten. Zonder winst en verlies boezemt geen spel hem belang in. Er moeten overwinnaars en overwonnenen zijn; — er moet derhalve strijd plaats hebben. De strijdmiddelen bestaan niet altijd in lichaamskracht of in lichamelijke behendigheid; zij bestaan ook in doorzicht en overleg, ja zelfs in de uitspraken van het lot door middel van dobbelstienen of kaartenblad, maar strijd moet er wezen, want zonder strijd geen spel.

De beroemde Olympische spelen der Grieken reeds waren wedstrijden, en in de trotsche schouwburgen der Romeinen, wier overblijfselen wij nog bewonderen, kreeg het volk niets anders dan strijd te zien.

De eenige dans, bij de oude Germanen bekend, stelde strijd voor; het was hun krijgsdans. Bij een aantal onbeschaafde volken van den tegenwoordigen tijd worden nog in onze dagen dergelijke vertooningen gehouden. Wedstrijden behooren in deze eeuw meer dan ooit tot de vermaken, zelfs der beschaafde wereld, en opmerking verdient het, dat ook gemakkelijkheden, die niet onder de eigenlijke spelen kunnen worden gerangschikt, voor den mensch in aantrekkelijkheid rijzen, zoodra er strijd mede wordt verbonden. Slechts eene groote veredeling van verstand en van hart maakt hem daarboven verheven, maar de bijval, verworven door zooveel tooneelvertooningen, die voorstellingen bevatten van vechten, moord en doodslag; de toejuiching die ten deel valt aan de oorvijgen in kluchtspelen aan JOCRISSE toegediend; de uitbundige goedkeuring, waarmede kinderen en lieden uit de volksklasse op onze marktpleinen JAN KLAASSEN zijne arme vrouw of andere patienten zien afranselen, zijn zoovele getuigenissen voor mijne stelling.

Maar ook eigenlijke en bloedige strijd heeft er voortdurend plaats onder het menschedom. Zijne geschiedenis is immers bijna niets anders dan de geschiedenis zijner oorlogen; zij is doorweekt van bloed en tranen. De beschaving moge hiertegen te velde trekken, maar zij heeft helaas den georganiseerden moord niet kunnen uitrocien; zij heeft dien nog slechts aan zekere regelen vermogen te binden, doch zij heeft nog niet kunnen beletten, dat het nog altijd eene eer wordt geacht, voor het vaderland te sneven. En waar de beschaving nog niet doordrong, daar openbaart het vuistrecht zich nog schier dagelijks op de ruwste en geweldigste wijze.

Bij de beschaafde volken van den aardbol moge, bij het regelen van hetgeen in hunnen boezem voorvalt, het fysiek geweld zich hebben onderworpen aan de uitspraken van recht en billijkheid, maar daarom houdt de strijd er niet op te bestaan. De wapenen zijn slechts veranderd: in plaats van roer en zwaard, bezigt men woord en pen, en als men elkander niet meer lichamelijk wondt en vermoordt, dan doet men het zedelijk. In zaken van staatkunde, van godsdienst, van opvoeding, van onderwijs, van kunsten en wetenschappen, overal vindt men partijen, die elkaar vaak met woede te lijf gaan en pogen te vernietigen. 's Menschen bestaan — ook zoo in 't ooglopend, gekenmerkt door zijn voortdurend haken naar het verbodene — is in één woord niets anders dan een voortdurend strijden; en Goddank dat het zoo is, want wat zou er van ons geslacht geworden zijn, indien

een ieder van den aanvang af tevreden met zijn lot ware geweest? In die zucht tot strijden, die het schepsel ontegenzeggelijk is aangeboren, moeten wij dus weder de wijsheid van het Opperwezen erkennen. Zij vloeit voort uit de zelfzucht, gelijk deze uit de zucht tot instandhouding van het individu. Geen strijd toch wordt er gevoerd, dan om zich voordeelen te verschaffen, hetzij van materieelen, hetzij van moreelen, hetzij van intellectueelen aard. Door die voordeelen wordt 's menschen fysieke toestand verbeterd, terwijl zijne zedelijke en verstandelijke waarde er door wordt verhoogd; zij komen ten slotte geheel ten bate van het individu.

Het moge treurig schijnen, dat strijden der menschen aard is, en men moge er veilig uit kunnen opmaken, dat het oorlogvoeren nog zoo spoedig geen einde zal nemen, maar ook hier staat licht tegenover schaduw. Zonder strijd geen vooruitgang, en ware de kiem, waaruit de mensch is voortgekomen, zoodanig georganiseerd geweest, dat hij eenmaal bij eenen lammeren-aard moest verwijlen, dan zou zijn ontwikkelingsproces voorzeker een geheel ander zijn geweest, maar dan ook zou hij thans, in zedelijk en verstandelijk gehalte, niet ver boven het schaap gerezen zijn. Ook hier vinden wij derhalve ruime stof om God te prijzen in zijne werken.

Nog een andere afstammeling van de zucht tot zelfbehoud en van de zelfzucht is de wraakzucht. Deze toch is niets anders dan eene vaak onweerstaanbare neiging om zich herstel te verschaffen van ondergane tekortdoeningen of m. a. w.: herstel van gekwetste belangen van moreelen of materieelen aard. Hoe zouden wij nu gevoelig kunnen zijn voor het kwetsen onzer belangen, wanneer wij geheel zonder zelfzucht, geheel belangloos en dus geheel *zonder* belangen waren? De zelfzucht is de grondslag der wraakzucht, die aangevuurd en levendig gehouden wordt door onze neiging tot strijd. Zij is een der minst edele uitingen van de behoefte tot instandhouding van het individu, doch zij is niet alleen den mensch, maar ook het dier ingeschapen.

Talrijk zijn de voorbeelden van wraakneming door honden, olifanten, apen en ook paarden gepleegd, en de hierboven reeds aangehaalde walvisch, die een schip deed vergaan, bewijst, dat ook die diersoort er niet vreemd aan is. Gelukkig vindt zij haren bestrijder in de rede, werkende in gezellig levende schepselen, en deze overtuigende, dat wel betering van ondergaan onrecht, maar niet het wreken daarvan, een

wezenlijk herstel van moreele of materieele schade is. De rede heeft der maatschappij dan ook geleerd, dat men wraaknemingen behoorde af te keuren en te beletten, terwijl men het vergoeden van geleden hoon of schade moest bewerken. De wraakzucht werd meer en meer eene ondeugd geacht, naarmate de mensch hooger klom op den ladder der beschaving, en het *jus talionis*, door haar in de wereld gebracht en in het recht opgenomen, heerscht thans nog slechts bij enkele woeste stammen.

Thans zullen wij ons bezig houden met de neiging tot het instandhouden van het geslacht, en, zooals reeds is gezegd, zal ik haar niet bespreken voor zoover zij zich op physische wijze d. i. als geslachtsdrift openbaart. 't Verdient niettemin opmerking, dat de gezonde mensch aan geen enkele behoefte der natuur kan voldoen, zonder dat die voldoening voor hem tevens een genot is. Alle verrichtingen die noodig zijn, zoowel om het individu als om het geslacht in stand te houden, zijn tevens genietingen. Niet op die genietingen zelf is straf gesteld; vasten is overbodig; maar alle misbruik, alle buitensporigheid wordt door de natuur onfeilbaar getuchtigd. Waar vindt men Gods liefde en wijsheid duidelijker geopenbaard?

Dat de zedelijke en verstandelijke mensch, afgescheiden van zijne zinnelijke neigingen, behoefte heeft aan het voortplanten van zijn geslacht, is eene waarheid, die nauwelijks betoog eischt. Er hebben volken bestaan, en er bestaan er nog, waar de polygamie het voldoen aan de geslachtsdrift buitengewoon gemakkelijk maakt, maar onder deze is men daarom nog niet tevreden, wanneer slechts aan de eischen der zinnen is voldaan. De mannen blijven verlangen naar wettige afstammelingen en de vrouwen naar kroost.

Dit leert ons reeds de geschiedenis van Abraham en van Isaïk, zoowel als die van Jakob en zijne vrouwen. Er hebben ook volken bestaan, en er bestaan er nog, waar zelfs de godsdienst het voldoen aan de geslachtsdrift buiten het huwelijk bevordert. De dienst van Venus en die van Priapus bij Grieken en Romeinen is bekend. In de godsdiensten van Bramah en Boedha is de wellust als ingewezen. In Japan, waar de inwoners hoofdzakelijk Boedhisten zijn, is de prostitutie van regeeringswege georganiseerd en onder toezicht van Priesters gesteld. De godsdienstige feesten van Brahmanen zoowel als van Boedhisten gaan gepaard met soms ongebonden en toemellozen wellust. De

priesters en priesteressen der Dajjaks zijn tevens dienaars en dienaressen van de vaak gemeenste zinnelijkheid. Bij al die volken was en is het voldoen aan de geslachtsdrift dus zeer gemakkelijk, maar niettemin waren en zijn ze gesteld op wettig kroost. Kinderlooze echtelingen gevoelen zich maar zelden gelukkig, en er is geene welgeordende maatschappij, waar geene wetten bestaan op het aannemen van kinderen door hen, die er zelf geen bezitten.

Een van de schoonste bewijzen, dat de moreele behoefte tot instandhouding van het geslacht den mensch is ingeschapen, wordt gevonden in het bestaan der liefde van ouders jegens hunne kinderen, en vooral in het bestaan der moederliefde. Deze is iets geheel onwillekeurigs. Zij brengt vaak de zelfzucht, de zucht tot het instandhouden van het individu geheel tot zwijgen en openbaart zich soms op de meest verhevene wijze. Zij is aan mensch en dier gemeen, maar zij moest zich bij den mensch door de grootere behoefte, die zijn kroost er aan had, het sterkst ontwikkelen. Ook hier ziet men de wijsheid des Scheppers, die alles zoo inrichtte, dat aan het meest hulpbehoevende schepsel — de pasgeboren mensch — de meest liefderijke moeder en verzorgster moest ten deel vallen.

De zucht tot verbetering van zijn tijdelijk welzijn was eveneens ten allen tijde en is nog alom aan ieder mensch eigen. Zij vindt haren grondslag klaarblijkelijk in de behoefte tot instandhouding van het individu en van het geslacht; zonder haar zouden wij nog in de ruwste dierlijkheid verzonken liggen. Belachelijk zijn dan ook die dwaze stelsels van godsdienst, van zoogenaamde wijsbegeerte en van staatkunde, die alle menschen, hetzij tot vrijwillige armoede willen nopen, hetzij hen ten aanzien van hun tijdelijk welzijn op ééne hoogte willen brengen en houden. Hunne meening is volkomen in strijd met het oordeel door het geheele beschaafde en niet beschaafde menschedom, reeds voor eeuwen en als door ingeving met eene merkwaardige eenstemmigheid geveld. Doorreis de wereld en ge zult zien, dat de rijke overal geëerd en de arme overal veracht is. Doorwroet de geschiedenis en ge zult in het verledene hetzelfde verschijnsel zien plaats vinden. Ik constateer het feit zonder daarom te beweren, dat het bestaan er van altijd en overal moet worden toegejuicht. Niettemin mag men aannemen, dat de onderscheiding, die de rijke geniet, een gedeelte uitmaakt van het loon voor zijne verdienste jegens het algemeen, en eene zoodanige ver-

dienste bezit hij, want niemand geraakt door eerlijke middelen tot rijkdom, zonder tevens vele anderen tot voorspoed te brengen. Omgekeerd kan men in de minachting, waarmee de arme wordt bejegend, een gedeelte der straf zien voor onwetendheid, luiheid, nalatigheid en andere ondeugden, die maar al te vaak armoede ten gevolge hebben.

Het zij verre van mij daarom den arme te willen veroordeelen. Duizenden zijn er, die, in weerwil hunner armoede, de hoogste achting verdienen en ook genieten, evenals er duizende rijken zijn, die in weerwil hunner schatten door alle weldenkenden worden veracht. Dit belet echter niet, dat volgens den regel welvaart het loon is van plichtsbetrachting en nuttigen arbeid, terwijl het derven er van op rekening moet worden worden gesteld van nalatigheid en verzuim, gepleegd door den behoeftige zelf of helaas soms door zijne ouders.

Nergens meer dan hier doet zich de ijzeren natuurwet gelden, reeds door Mozes opgemerkt en door hem als eene uitspraak in den mond van JEHOVAH gelegd: "Ik zal de misdaden der vaders bezoeken aan de kinderen tot in het derde en vierde geslacht." ¹

Het is den mensch dus ook ingeschapen, den rijkdom te eeren, en hierin moeten wij evenzeer eene wijze instelling zien van den grooten Maker aller dingen.

Gaf toch de rijkdom slechts genot, en liet hij den bezitter er van verstoken van aanzien, dan zou het streven van den mensch naar verbetering van tijdelijk welzijn niet zoo krachtig en niet zoo bestendig zijn als het ten allen tijde is geweest, en als tot ontwikkeling, veredeling en beschaving van zijn geslacht noodig is.

Doch — zal men zeggen — al is het een feit dat het bezit van wereldsche goederen ten allen tijde met het genot van aanzien is verbonden geweest, dan is het daarom nog niet bewezen, dat het streven

¹ Ik schrijf hier geen vertoog over de armoede en de middelen om haar te doen ophouden, maar om wél begrepen te worden en de beschuldiging te voorkomen van de armen onverdiend hard te vallen, moet ik nog opmerken, dat ook de *maatschappij* zich zeer aan hen heeft bezondigd. De spreuk: "arbeid adelt" is nog eene geheel nieuwe, en in vroeger tijden was *roof*, onder den eenen of anderen vorm, een zeer voornaam middel om rijk te worden. De maatschappij liet dit toe en is dus aansprakelijk voor de gevolgen. De tegenwoordige maatschappij kan niet volstaan met haar *laissez faire, laissez passer*; zij moet met de *baten* ook de *lasten* aanvaarden en helpen goed maken, wat de vroegere maatschappij bedierf. *Hoe* dit zou dienen te geschieden, kan hier niet worden besproken.

naar dit bezit ook ten allen tijde heeft plaats gehad. Volgens overleveringen, die bij alle volken bestaan, is er eenmaal eene gouden eeuw geweest, een tijd, waarin de mensch deugdzaam en tevreden was met zijn lot. Die schoone toestand veranderde echter, en door tragsgewijze overgangen kwam hij in eene ijzeren eeuw, in eenen staat van barbaarsheid en onkunde, waaruit hij zich allengskens weder moest verheffen.

Hoe nu zou er een tijd hebben kunnen bestaan, waarin iedereen gelukkig was, als er immer armen waren geweest en dus menschen, die door anderen zoo niet met verachting, dan toch met minachting worden aangezien?

Het is waar, dat het vroeger bestaan eener gouden eeuw volkomen in strijd is met mijne bewering, maar het is ook evenzeer in strijd met de geschiedenis van het menschdom, niet gelijk wij die leeren uit mondelinge of schriftelijke verhalen, maar wel gelijk die is gegrift in den schoot der aarde. De geologie en de paleontologie leveren belangrijke bijdragen tot de kennis van ons geslacht in lang verloopene eeuwen. Menschelijke overblijfselen en voorwerpen van menschelijke kunstvlijt zijn gevonden in aardlagen, die getuigen dat een en ander den ouderdom van honderdtallen, zoo niet duizendtallen van eeuwen kan hebben bereikt. Men heeft er ook gevonden van later dagteekening; men heeft den voorhistorischen tijd d. i. de tijd, waarvan de geschiedenis niet uit geschreven oorkonden kan worden geleerd, in opeenvolgende perioden verdeeld, en men heeft de meest onwraakbare bewijzen erlangd, dat de sporen van 's menschen aanwezigheid op aarde al meer en meer voor zijne ruwheid en onbeschaafdheid getuigen, naarmate zij uit oudere tijdperken dagteekenen.

Niet minder onloochenbaar zijn de bewijzen, dat iedere schrede tot vooruitgang een gevolg was van zijn streven tot verbetering van zijn tijdelijk welzijn; en steeds had dit streven omgekeerd ook vooruitgang tengevolge. Dat het menschdom in het algemeen in voorhistorische tijden van een hooger trap van beschaving tot een lageren zou zijn afgedaald, is nog door geen enkel geschiedvorschcr of palaeontoloog bewezen geworden, maar juist het tegendeel mogen wij als onwrikbaar vaststaande beschouwen.

Het streven van den mensch naar verbetering van zijn tijdelijk welzijn is hem dus wel degelijk ingeschapen, al is daarmede ook in strijd dat van zoo vele Utopisten, die hem tot vrijwillige armoede pogen over te halen.

Maar ook dit streven — zal men tegenwerpen — is een opmerkelijk verschijnsel, waarvan het ongegrond en doelloos bestaan noodwendig behoort aangetoond te worden, zal men het niet steeds blijven stellen tegenover dat van 's menschen bestendig zwoegen om tijdelijke goederen te vergaderen. — Laten wij dan beproeven of daartoe mogelijkheid bestaat.

Wij hebben reeds elders aangetoond, dat de mensch zelfzuchtig is en in het belang der instandhouding van zijn individu ook zijn moet. Ik acht onnoodig hier te herhalen wat ik er bijvoegde over de edeler gevoelens, die in zijn binnenste sluimeren, en die ter bestrijding der zelfzucht slechts behoeven te worden aangekweekt en ontwikkeld. Het zij hier eveneens genoeg er op te wijzen, dat de zelfzucht vooral in weinig beschaafde en veredelde gemoederen maar al te zeer ontaardt in afgunst. Afgunst, laten wij het ons niet ontveinzen, behoort tot de ondeugden, die aan de menschelijke natuur eigen zijn. Die afgunst te bekampen, met al hare noodlottige gevolgen, is zeer zeker het groote doel geweest der velen die vrijwillige armoede als eene deugd hebben voorgesteld.

Hun doel was derhalve edel, en het middel misschien ook het eenige, dat onder hun bereik lag, zoolang men nog geloofde dat er geen rijken konden bestaan, tenzij er ook armen waren. De wetenschap, die ons leert hoe de rijkdommen ontstaan, hoe zij over de maatschappij worden verdeeld en hoe zij worden verteerd en verloren gaan, is nog eene geheel nieuwe. Door haar weten wij, dat er niet noodwendig, niet onvermijdelijk armen behoeven te bestaan. Zij maakt uitzondering voor zieken en gebrekkigen, die zij der liefdadigheid aanbeveelt, maar overigens toont zij aan, dat kennis, vlijt, orde en spaarzaamheid, met elkander vereenigd, in staat zijn de armoede van de aarde te verdrijven.

Zij derhalve die bestendig tegen den stroom oproeien, door het verachten der wereldsche goederen als eene deugd te prijzen, hebben niet eenmaal een redelijken grond voor hun wanhopig pogen.

Er bestond echter een tijd, waarin men niet beter wist of er was slechts eene bepaalde hoeveelheid wereldsch goed voorhanden, waarover beschikt werd volgens sommigen door de fortuin of het toeval, volgens anderen door het blinde noodlot, en volgens nog anderen door een liefderijken Hemelschen Vader. Waren er nu, die van dit goed zeer veel bekwamen, dan moesten er ook zijn, die te weinig kregen

en dus verstoken bleven van hun wettig deel. Wanneer deze niet geholpen konden worden door staatsregelingen, die gemeenschap van goederen voorschreven, dan poogde men hen ten minste te troosten en hunne afgunst te bezweren door verachting van wereldsche bezittingen als eene deugd voor te stellen.

Zij die aannamen, dat het een liefderijke Hemelsche Vader was, die de schatten dezer aarde zoo ongelijk had verdeeld, konden, zonder Hem van onrechtvaardigheid te beschuldigen, niet anders gelooven dan dat Hij de armen in eene andere en betere wereld zou beloonen voor het ongelijk hun met eenig verborgen doel, misschien wel om hen te beproeven, hier op aarde aangedaan. Het koningrijk Gods werd dan ook vooral aan de armen toegewezen: "het was lichter dat een kemel "ging door het oog van eene naald, dan dat een rijke inging in het "koningrijk Gods."

De jongeling, die alle geboden had onderhouden van zijne jeugd af aan, had nog niet genoeg gedaan, hij moest verkoopen wat hij bezat en het den armen geven, hij moest zelf arm worden ten einde zich eenen schat in den hemel te verwerven. Armoede op zich zelf gaf reeds aanspraak op het koningrijk Gods.

In onze eeuw echter moet men verder gaan, dan den arme aan te sporen tot lijdelijke berusting in zijn lot. De neiging, aan ieder mensch ingeschapen tot verbetering van zijn tijdelijk welzijn, behoeft niet te worden onderdrukt. Wil men de armen helpen, dan voorzie men uit barmhartigheid in hunne dringende nooden, doch men leere hun, dat armoede op zich zelf geene verdienste kan zijn bij Hem, die den mensch eene onweerstaanbare zucht inschiep om zich aan de armoede te onttrekken; men leere hun, dat de middelen, om tot tijdelijk welzijn te geraken, bestaan in het vergaderen van kennis, in orde, zindelijkheid, matigheid en spaarzaamheid; men zij hun behulpzaam tot het verkrijgen dier middelen, en wanneer zij mogten lijden door de schuld hunner vaders, dan wijze men hen daarop, en dan spore men hen aan niets te verzuimen om aan hunne kinderen een beter lot te bereiden¹.

Men erkenne echter, dat de zucht tot verbetering van zijn welzijn eene natuurdrijf is, den mensch aangeboren tot heil van zijn geslacht.

¹ Men trachte ook goed te maken jegens hen, wat de vroegere maatschappij jegens hunne ouders of voorouders heeft misdreven.

Ik vertrouw in het vorenstaande althans eene bijdrage te hebben geleverd tot het beantwoorden der vraag: "van waar komt de mensch?" Zij die gewoon zijn die vraag, zonder er in het minst over te hebben nagedacht, eenvoudig uit de Openbaring te beantwoorden, hebben het groote voordeel op hunne zijde van met even veel gemak bescheid te kunnen geven op eene andere, die voor ons van misschien nog grooter gewicht is, namelijk: "waarheen gaat de mensch?" d. i. waar blijft zijn onstoffelijk ik, zijne ziel na den dood? Het spreekt van zelf, dat hij, die op beiden een bevredigend antwoord geeft, bij de groote menigte, die zich niet met diepzinnig onderzoek kan of wil inlaten, een groot overwicht bezit op hem, die de laatste en wellicht de belangrijkste met een schouderophalen moet aanhooren. Laat ons dan onderzoeken of het wel noodig is in deze iets schuldig te blijven en of wij langs den weg, tot nog toe bewandeld, niet evenzeer kunnen geraken tot het bewijs voor een leven na dit leven.

Wij hebben gezien, dat in de georganiseerde schepping aan ieder individu twee onweerstaanbare neigingen of behoeften zijn ingeprent, namelijk de behoefte tot het instandhouden van zijnen persoon en die tot het instandhouden van zijn geslacht. Uit deze zijn vooral voor den mensch weder andere gesproten; te weten: de behoefte aan gezellig leven, die tot verbetering van zijn tijdelijk welzijn, die van zich naar het oordeel van natuurgenoeten te schikken enz.

Er is echter nog eene andere en zeer opmerkelijke behoefte, die den mensch evenzeer is ingeschapen, en waarop wij thans de aandacht moeten vestigen.

Het is die tot het nemen van maatregelen voor een leven na dit leven. Of zij insgelijks een gevolg is van 's menschen zelfzucht of van eene hoogere aandrift, zal ik in het midden laten, maar dat zij bestaat en altijd bestaan heeft, is evenmin aan twijfel onderworpen, als dat haar grondslag niet kan gelegen zijn in eenen ijdel en waan.

Het geloof aan een voortbestaan aan de overzijde van het graf is even verspreid als het menschedom was en is in tijd en in ruimte.

Men heeft wel beweerd, dat er volken zijn aangetroffen, bij wie geen spoor van godsdienst was ontdekt, maar behalve dat die bewering gewoonlijk werd gelogenstraf, wanneer men nader en beter met hen bekend werd, heeft het feit voor de volgelingen van DARWIN hoegeenaamd geene hoogere waarde dan de afwezigheid van godsdienstige begrippen bij de hoogst georganiseerde diersoorten. In den langen scha-

kel, die door den menschelijken geslachtsboom wordt gevormd, moet ergens een punt zijn, waar de godsdienst zich begint te doen gelden, en het is alleszins mogelijk, dat dit punt evenmin gezocht mag worden bij de laagst ontwikkelde menschen als bij de hoogst ontwikkelde dieren, die hunne voorouders waren. Wat echter met meer zekerheid kan worden aangetoond, is, dat er onder de volken, die bestaan of bestaan hebben, schier geen enkel is aangetroffen, dat geene begrafenisplechtigheden had, die het bewijs in zich sloten van het geloof aan een ander leven. Men heeft zelfs onloochenbare blijken gevonden, dat dergelijke plechtigheden bestonden onder de ruwe en weinig ontwikkelde menschen, van den voorhistorischen tijd, onder menschen, waarvan het bestaan met duizendtallen van jaren in den nacht der eeuwen opklimt. In het bekende hol van Aurignac zijn geraamten gevonden, wier ouderdom op vele duizende jaren wordt geschat; zij bevonden zich in eenen toestand die getuigde van begrafenisplechtigheden en van het geloof aan een beter leven. In Amerika bestaan grafheuvels uit het einde van het oudste voorhistorische tijdperk, en zij bewijzen uit hunnen aard weder voor begrafenisplechtigheden, voor eene vereering der dooden, en dus ook voor het geloof, dat die dooden elders leven.

Begrafenisplechtigheden toch, vooral bij weinig beschaafde volken, zijn niets dan maatregelen voor een ander leven, genomen ten nutte van den overledene; maar ook hoog beschaafde menschen hebben behoefte aan het nemen van dergelijke maatregelen, al zijn zij ook van een geheel anderen aard.

Bij christenen en bij leden van maatschappijen, die in het bezit zijn eener eenigszins ontwikkelde godsdienstige zedeleer, berusten zij op het betrachten van hetgeen door hen als deugd wordt geacht. De denkende mensch toch kan zich geen leven na den dood voorstellen, zonder daarbij aan te nemen, dat het hem belooning of straf zal brengen, naarmate zijn handel en wandel was hier op aarde. Zou nu zulk een heilzame prikkel een geheel ijdele zijn? Reeds op deze vraag kan moeielijk bevestigend worden geantwoord.

De maatregelen, die men ruwe, onbeschaafde volken ziet nemen tot het genieten van een leven aan de overzijde van het graf, zijn veelal slechts van geheel materieelen aard. Zij beschouwen dat leven blijkbaar niet als van eene geheel geestelijke natuur te zullen zijn; zij schijnen het veelmeer te houden voor eene voortzetting van het aardse leven in andere oorden, na eene soort van lichamelijke opstanding.

Maar zij gelooven er aan en hebben behoefte er maatregelen voor te nemen.

Wanneer men nu ziet, dat er voor *al* de neigingen en behoeften, die ik hierboven opnoemde, en ter voldoening waarvan de mensch onweêrstaanbaar gedrongen werd en wordt te werken en te zwoegen, ook inderdaad voldoening is te vinden, voorzooveel zij op aardse aangelegenheden betrekking hebben, *waarom zou er dan ook geene voldoening bestaan voor de éénige, die slechts na den dood kan worden vervuld?*

Hoe meer men de schepping bestudeert, hoe meer men ontwaart, dat alles daarin plaats heeft naar vaste wetten; men vindt overal natuurlijke overgangen, overal consequentie, overal regelen. Dezelfde oorzaken hebben steeds dezelfde gevolgen, en dezelfde verschijnselen hebben weder altijd dezelfde aanleidingen. Sprongen, willekeurige grepen, door menschen, die verondersteld worden met bovennatuurlijke krachten te zijn begaafd, zogenaamde mirakelen, vindt men wel in legenden vermeld, maar nergens bewezen. Het kan niet genoeg herhaald worden: in de schepping is alles eenvoud en regel.

Hier staan wij voor eene reeks van verschijnselen, namelijk *ingeschapen behoeften*.

Wij weten zeker, dat die verschijnselen, op een na, allen hetzelfde gevolg hebben, d. i.: er wordt aan die behoeften voldaan, indien de mensch slechts verricht wat daartoe noodig is. Zijn wij nu niet ten volle bevoegd, uit de consequentie, die wij in de geheele schepping zien heerschen, op te maken, dat er ook voor *die eene behoefte* voldoening moet en zal wezen? Zou de liefde van den Schepper voor het geschapene, die wij overal te voorschijn zien treden, hier in gebreke blijven? En zou Hij hier, en hier alleen, eene bittere teleurstelling hebben weggelegd, door niet te voldoen aan een verlangen, door Hem zelf in ons binnenste aangekweekt? Als deze vraag met "ja" moest worden beantwoord, zou de meest grondige studie der natuur en der geschiedenis van den mensch een ijdel werk blijken te zijn, want men zou dan nimmer meer uit gelijksoortige verschijnselen tot gelijksoortige gevolgen mogen besluiten. Zij zou geen nut meer hebben, en het zou een leugen wezen, dat die studie den mensch opvoert tot liefde voor zijnen Maker.

Neen, blijkbaar mogen wij ons verheugen in een leven na dit leven en dus ook in eene onsterfelijke ziel. Wij behoeven dit niet aan te nemen op grond van "Openbaringen". Het bewijs daarvan kunnen wij

vinden in onzen boezem en in de studie der menschelijke natuur en der menschelijke neigingen. Hoe dit leven hiernamaals zijn zal, kan zoo min uit de "Openbaring" als uit de studie der natuur worden bepaald. Maar wat hebben wij daarnaar te vragen?

Door hier op aarde zooveel mogelijk te trachten het schoone en verhevene voorschrift te vervullen: "Hebt uwen naasten lief als u zelven en God boven alles", stellen wij ons in staat met volkomene gerustheid in de eeuwigheid over te gaan.
